

УДК [159.9: 331]: 159.947.5

М. Ф. Бабій

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ПСИХОЛОГІЇ

Професійне навчання майбутнього фахівця буде ефективним, якщо він активно братиме участь у цьому процесі. Для цього необхідно створити такі умови, щоб він став активним учасником навчання, а не пасивним спостерігачем. Відповідно викладач має використати такі методичні прийоми, щоб викликати у студента інтерес до навчання та залучити його безпосередньо в цей процес та сформувати якісні професійні знання.

Ключові слова: активність, навчання, професійні знання, інтерактивні методи, теоретичне мислення, професійна підготовка.

Бабій Н. Ф. Эффективность интерактивных методов при проведении практических занятий по психологии. Профессиональное обучение будущего специалиста будет эффективным, если он будет активным участником этого процесса. Для этого необходимо создать такие условия, чтобы он стал активным участником обучения, а не пассивным наблюдателем. Соответственно преподаватель должен использовать такие методические приемы, чтобы вызвать у студента интерес к обучению и привлечь его непосредственно в этот процесс и сформировать качественные профессиональные знания.

Ключевые слова: активность, обучение, профессиональные знания, интерактивные методы, теоретическое мышление, профессиональная подготовка.

Babiy M. F. Efficiency of Interactive Methods in Practical Classes in Psychology. Vocational training of future specialists will be effective if it is an active participant in this process. We can create the conditions to become an active participant in learning rather than a passive observer. Accordingly, the teacher should use such instructional techniques to arouse student interest in learning and to bring it directly into the process and create high-quality professional knowledge.

Key words: activeness, teaching, professional knowledge, interactive methods, theoretical thinking, professional training.

Постановка наукової проблеми та її значення. Науково-технічний прогрес ставить високі вимоги до професійної підготовки і кваліфікації майбутнього спеціаліста. Поняття *кваліфікація* відбиває якісну сторону підготовки фахівця. Вона визначається місцем спеціаліста в суспільному виробництві, яке висуває йому ряд виробничих умов. Кваліфікація – це сукупність особистих можливостей і здібностей спеціаліста якісно виконувати свої обов'язки. Вони виражені в професійних знаннях та особистих якостях.

Викладач психології, читаючи навчальний курс, повинен чітко усвідомлювати, що він передає студентам не тільки знання, а й формує професійні навички та вміння, викликає у студентів дії, які ведуть до засвоєння програмного матеріалу, тобто виступає гарантом якості їх професійної підготовки. Він не тільки знавець та фахівець у своїй галузі, а також виконує роль організатора занять і теоретичного, і практичного змісту [3, 47].

У всіх видах роботи викладач має продемонструвати власні знання та вміння при організації навчального процесу. Наскільки він високий покаже майбутня робота слухача у професійній діяльності. Для цього він використає різні операції та прийоми, за допомогою яких досягається мета.

Діяльність викладача значною мірою взаємопов'язана з діяльністю слухачів. Для узгодженості дій потрібно враховувати такі аспекти:

- визначати необхідні умови, що забезпечують успішність взаємодії стосовно завдань (розуміння змісту поставлених завдань студентам, належний та доступний виклад матеріалу, використання ефективних методів роботи і т. д.);

- розбивати загальну діяльність на її складові частини за порядком їх виконання: що має зробити він сам, які завдання мають виконати студенти, як активізувати позитивні мотиви, що спонукають до їхнього виконання;

- знаходити варіанти дій у ході занять, залежно від того, які професійні знання та навички потрібно сформувати;

- раціонально використовувати час, який відведений на виконання завдань, визначення критеріїв оцінки правильності самого ходу їх засвоєння, вироблення навичок та необхідних якостей.

Психологія навчальної діяльності як наукова теорія дає змогу викладачеві і будувати навчання студента, і формувати його власну пізнавальну активність, що, у свою чергу, означає навчити його вчитися. Його завдання не в тому, щоб просто підносити готові для розуміння і запам'ятовування наукові знання, а допомагати студентові самому правильно будувати свою навчальну інформацію, тобто так, як того вимагають об'єктивні закони засвоєння знань: приймати навчальну задачу до розв'язання, силою мислення вирішувати її, щоб у підсумку навчитися мислити і вміти в різних умовах творчо застосовувати засвоєний спосіб рішення таких задач [1, 56].

Перед викладачем психології у ВНЗ стоїть першочергове завдання – формувати навчальну діяльність студента, або, кажучи простіше, навчити навчатися психології. Не навчившись самостійно вчитися, не вміючи «жити своїм розумом», студент постійно сподіватиметься на отримання готових знань із вуст викладача, орієнтуватиметься на заучування та механічне запам'ятовування наукових положень із книг і не робитиме ні єдиної спроби застосовувати ці положення до практичних справ. А це означає, що він не навчиться психологічно мислити і грамотно будувати взаємини з людьми.

Словом, викладач допомагає студентові виробити відповідні вміння вчитися самостійно, а значить, трохи інакше, ніж у школі.

Для цього потрібно навчити кожного студента вчитися психології правильно. Правильне навчання, тобто те, яке відповідає вимогам навчальної діяльності, приводить у результаті не до простого нагромадження знань і вмінь, а до вміння мислити за допомогою знань, тобто дає поштовх для розвитку інтелектуальних здібностей майбутнього фахівця. Для досягнення такого результату і необхідно викладачеві гарне знання психологічної теорії навчальної діяльності та методики формування цієї діяльності у студента.

Будь-яка навчальна діяльність має таку загальну структуру: потреба–завдання–мотиви–дії–операції.

Потреба виявляється в навчальній діяльності як прагнення учня до засвоєння теоретичних знань із тієї чи іншої предметної сфери.

Найважливішим елементом структури навчальної діяльності є навчальне завдання, вирішуючи яке, студент виконує певні навчальні дії та операції. Мотиви навчальної діяльності можуть бути різні, але основним мотивом, специфічним для неї, є пізнавальний інтерес [2, 165].

Завдання дослідження. Навчання психології у ВНЗ варто організувати так, щоб студент отримав якісну професійну підготовку, а його знання мали високу надійність та валідність.

Специфіка навчального завдання у ВНЗ полягає саме в тому, щоб студент оволодів не поодиноким, окремим способом розв'язання однієї типової задачі, а навчився загальному принциповому підходу до вирішення всіх професійних завдань цього класу, незважаючи на їх різноманітність. Таким чином, студент як суб'єкт навчальної діяльності повинен освоїти найбільш загальний спосіб вирішення широкого кола прикладних практичних завдань. А викладач, який поставив навчальне завдання перед студентом, – увести його в ситуацію,

яка зорієнтує на цей загальний спосіб розв'язання в подібних та конкретних умовах.

Навчальна діяльність має складатися не з епізодичного, а із систематичного вирішення навчальних завдань із застосування досліджуваної теорії до реальної дійсності, якщо ми розуміємо під навчальною діяльністю активну діяльність самого слухача, а не передачу йому готових знань викладачем або отримання їх із книги. Уміння вчитися – це вміння самостійно виконувати навчальну діяльність, що неможливо без свідомого прийняття і творчого виконання навчального завдання з обов'язковою рефлексією-самоаналізом і самооцінкою ступеня успішності власних дій. Навчитися вчитися – значить оволодіти умінням виконувати навчальну діяльність, що є для будь-якого слухача найважливішим завданням.

Сам процес розв'язання завдань – це і є навчальні дії, до складу яких входять такі елементи: а) постановка навчального завдання викладачем перед студентом або самим студентом перед собою; б) прийняття завдання до вирішення; в) перетворення студентом навчального завдання для виявлення в ньому деякого загального ставлення до досліджуваного предмета (впізнавання спільного в цьому конкретному завданні); г) моделювання виділеного ставлення; г) перетворення моделі цього ставлення для вивчення його властивостей у «чистому вигляді»; д) побудова системи індивідуальних завдань із цієї проблеми, що вирішувалися загальним способом (такі завдання може формулювати і викладач, який пропонує їх студентам, і сам студент, узявши їх із життя); е) контроль за виконанням попередньої дії, щоб правильно перейти до подальшої; є) оцінка (самооцінка) успішності виконання всіх дій як наслідку засвоєння загального способу розв'язання навчального завдання (у психології таким наслідком може бути впевнене оволодіння способом міркування під час розв'язання творчих завдань) [5, 128].

Послідовне виконання всіх зазначених елементів кожної навчальної дії і становить у цілому навчальну діяльність студента.

Засвоєння студентом зв'язку знань із практикою досягається за допомогою таких педагогічних дій: 1) ілюстрації теоретичного положення практичним прикладом для кращого з'ясування його життєвого сенсу; 2) шляхом показу певного теоретичного положення як результату отримання наукового висновку з аналізу фактів дійсності;

3) дії практичного застосування певної теорії до аналізу й оцінки актуального життєвого факту або всім відомого явища психіки.

Важлива умова розвивального навчання – це організація спільних дій, тому що теоретичні знання краще засвоюються, коли допомога викладача проявляється у формі його участі в колективній дискусії, аналізу й обговоренні різних варіантів життєвої ситуації, об'єктивних фактів проявів психічного явища. У цьому контексті для розвивального навчання найбільш ефективними є методи інтерактивного навчання, у які можна вносити елементи інших активних методів – проблемного і програмованого навчання.

Одна з найважливіших особливостей такого навчання – це орієнтація на кінцевий результат, тобто на формування головних психологічних новоутворень, насамперед розумового розвитку студентів, їх здатності творчо підходити до наукових і практичних проблем. Навчання, яке орієнтується на кінцевий продукт у вигляді головних психологічних новоутворень, – розвивальне, а методи його здійснення – інноваційні (інновації – це новоутворення) [4, 36].

Отже, розвивальне навчання – це головним чином теоретичні знання, які завдяки методу колективної дискусії (спільної діяльності викладача і студентів) забезпечують розвиток інтелекту, розумових здібностей студентів [4, 27].

Мета дослідження – вивчити, як зміст інтерактивних занять впливає на процес засвоєння теоретичних знань.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Найкращим методичним прийомом у цьому контексті є інтерактивне навчання. Воно засноване на психології людських взаємин і взаємодій. У діяльності викладача центральне місце займає не окремий студент як індивід, а група взаємодіючих слухачів, які, обговорюючи питання, сперечаються і погоджуються між собою, стимулюють і активізують один одного. При застосуванні інтерактивних методів найсильніше діє на інтелектуальну активність дух змагання, суперництва, демонстрація ерудованості, які проявляються, коли люди колективно шукають істину. Крім того, діє такий психологічний феномен, як зараження (не наслідування, а саме зараження), і будь-яка висловлена сусідом думка здатна мимоволі викликати власну, аналогічну чи близьку до висловленої, або, навпаки,

зовсім протилежну. Це допомагає подивитися на поставлену проблему з різних ракурсів [1, 63].

Під час такого заняття від викладача потрібно набагато більше активності і творчості, ніж тоді, коли воно проходить пасивно, у формі переказу вчитаних у книгах або давно відомих істин. Інтерактивні методи внесуть найбільший ефект не тільки навчальний, а й виховний, коли викладач буде впливати на обговорення не тільки висловленням науково аргументованої точки зору, а й виразом свого особистісного ставлення до проблеми, своєю світоглядною і моральною позицією. Форми участі викладача в дискусії студентів можуть бути найрізноманітнішими, але ні в якому разі не нав'язування своєї думки. Найкраще це робити шляхом тонко розрахованого управління ходом дискусій, через постановку проблемних питань, які потребують продуктивного мислення, творчого пошуку істини. Викладач висловлює свою точку зору лише через заслуховування узагальнень, інтерпретації та висловлювань студентів і аргументованого спростування помилкових суджень. Його позиція може співпадати з думками студентів, оскільки вони з'явилися в результаті навідних запитань викладача. Такими прийомами можна не просто направляти змістовну, інтелектуально-пізнавальну сторону обговорення теоретичних питань, а й конструювати спільну продуктивну діяльність, тим самим впливати на особистісну позицію студентів, перетворюючи їх навчальну діяльність у навчально-професійну.

Чи можна виділити конструювання спільної продуктивної діяльності в окремий активний метод поряд із трьома названими? Взагалі-то можна, щоб підкреслити виховну функцію навчальної ситуації. Однак чи потрібно це робити? Думається, що недоцільно, тому що всі інтерактивні методи – це і є створення обстановки спільної творчої (продуктивної) діяльності викладача та студентів, де йде процес взаємодії особистостей, а не тільки процес пошуку знань. Інша справа, що викладачеві слід постійно пам'ятати про це, а не пускати обговорення навчальних питань на самоплив, обмежуючись тільки пізнавальною активністю у взаємодії по лінії «студент–студент», завжди мати на увазі важливість включення системи «викладач–студент».

До методів інтерактивного навчання можуть бути віднесені такі: 1) евристична бесіда, 2) метод дискусії, 3) «мозкова атака», 4) метод «круглого столу», 5) метод «ділової гри», 6) конкурси практичних

робіт з їх обговоренням, а також деякі інші, які застосовуються окремими викладачами-ентузіастами активних методів навчання.

Евристична бесіда. За своєю психологічною природою евристична бесіда – це колективне мислення чи бесіда як пошук відповіді на проблему. Вона побудована на розумовому пошуку вирішення навчальної проблеми. Проте справа в тому, що в бесіді розумовий пошук перетворюється на пошук колективний, де відбувається обмін думками, здогадками, припущеннями, різними варіантами проміжних рішень, коли слухачі шукають істину у взаємодії і у взаємодопомозі, активізуючи мислення один одного. Таке заняття вимагає від викладача особливого мистецтва управління, адже важливо не тільки активізувати мислення слухачів, а й повести процес формування думки в правильному напрямі.

У цьому контексті доцільно розглядати ті проблеми та питання з певного навчального курсу, про які в студентів ще не сформувалась наукова, професійна думка, а існує, лише, власне індивідуальне бачення про вихід із ситуації, або надання конкретних рекомендацій. Для визначення питань для розгортання бесіди в евристичному ключі найкраще підходять теми з курсу «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Клінічна психологія» та інші дисципліни прикладного характеру, де розглядають ключові проблемні питання.

Метод дискусії (навчальної дискусії) являє собою спеціально запрограмоване вільне обговорення теоретичних питань навчальної програми, яке зазвичай починається з постановки питання і розгортається спочатку як евристична бесіда.

Дискусія має психологічні характеристики. По-перше, дискусія – це діалогічна форма мовної діяльності, у якій відбувається інтенсивна боротьба між різними думками, котрі зароджуються тут під час розмови. Так званий обмін думками йде не плавно і розмірено, як у звичайній розмові, а в суперечці, у зіткненні однієї думки з іншою, тобто дещо в нерівному темпі. Особливість дискусії в тому, що думки дискутуючих – це породження розумової активності. Предметом дискусії є думки доказові, аргументовані, а не просто думки, які невідомо звідки з'явилися.

По-друге, у психологічному сенсі цікаво те, що саме при зіткненні особистих бачень активізується мислення, а воно веде до народження неординарних і різних, а тому спірних думок. Цей підхід до розуміння причинно-наслідкових зв'язків між дискусією і мисленням висувався ще Л. С. Виготським, але при дослідженнях мовної діяль-

ності надалі не акцентували на цьому увагу, не піддавали спеціальному аналізу особливості взаємозв'язку мислення і діалогу, особливо в його дискусійній, полемічній формі.

Звичайно, передбачається, що з мислення народжується відповідь на висловлювання опонента в дискусії, тому різнодумство і народжує дискусію. Виявилось, що справа йде якраз навпаки: суперечка, дискусія породжує думку, активізує мислення, а в навчальній дискусії до того ж забезпечує свідоме засвоєння навчального матеріалу як продукту розумового його опрацювання.

Метод дискусії використовується в групових формах занять на семінарах-дискусіях, семінарах-практикумах, співбесідах з обговорення підсумків (або ходу і методів) виконання завдань на практичних та лабораторних заняттях, коли студентам потрібно висловлюватися. Іноді практикують і лекції-дискусії, коли лектор під час викладу матеріалу звертається до аудиторії з окремими питаннями, що потребують коротких та швидких відповідей. Дискусія як така лекції не властива, однак дискусійне питання, що може мати відразу кілька різних відповідей аудиторії, але не остаточної, найбільш правильної з них (оскільки не було обговорення), вже створює психологічну атмосферу колективного роздуму й готовності уважно слухати міркування лектора, котрий відповідає на це дискусійне питання.

Метод «круглого столу» був запозичений із політичних наук. «Круглі столи» організовуються зазвичай для обговорення поглядів наукової проблеми, представленої різними науковцями та науковими школами. Обмін думками дає можливість слухачам знаходити якісь точки дотику, щоб у подальшій професійній роботі вони могли слугувати відправними для пошуку і виходу із подібних ситуацій та надання відповідних рекомендацій.

Тому в навчанні метод круглого столу використовують для підвищення ефективності засвоєння теоретичних проблем шляхом розгляду їх у різних прикладних аспектах за умов, що студенти отримали початкові знання з фундаментальних психологічних наук. Так, наприклад, для студентів факультету психологія, що вивчають курс «Психологічна служба в системі освіти», викладач психології може запропонувати семінарське заняття на тему «Корекція девіантної поведінки підлітків» методом круглого столу. На занятті присутній і викладач-юрист із кафедри кримінального права, або працівник із «Дитячої кімнати міліції», які нарівні з викладачем психології ставлять сту-

дентам питання, уточнюють їхні висловлювання, дають роз'яснення, наводять конкретні приклади. А викладач психології, будучи ведучим «круглого столу», бере участь у розмові слідом за черговим висловлюванням або питанням викладача-юриста та працівника МВС. Це необхідно тому, що на проблему можна буде подивитися з різних ракурсів, а саме: попередження, профілактика та корекція. Кожна зі сторін дає свою оцінку, інтерпретацію чи пояснення. Таке обговорення проходить жваво, оскільки студенти є активними учасниками процесу обговорення, а отримані відповіді на запитання закарбуються в їхній пам'яті надовго.

Суть «*Методу ділової гри*» полягає в імітації (наслідування, зображення, відображення), у прийнятті рішень стосовно різних ситуацій шляхом програвання, розігрування за заданими або прийнятими самими учасниками гри правилами.

У навчальному процесі моделюється конкретна ситуація. Це запроваджується з метою навчити студентів, щоб на моделях, а не на реальних об'єктах навчити майбутніх фахівців виконувати відповідні професійні функції. Якщо говорити про підготовку психологів у виші, то під час викладання їм навчальних курсів можна розігрувати, наприклад, ситуації: «детермінанти сімейних конфліктів», «діагностика детермінантів шкільної дезадаптації», «розбір помилок, або наслідків психотерапевтичної роботи» і т. д., з аналізом соціальних причин, що вплинули на поведінку конкретної особи, психологічні особливості спрямованості особистості, психологічні чинники емоційних станів індивіда та їх вплив на пристосування до нових умов. При цьому студенти можуть по черзі виступати в різних ролях: психолога-консультанта, психолога-діагноста та психолога-психотерапевта. Таку ділову гру можна заздалегідь планувати (складають сценарії, розподіляють ролі, вибирають ситуацій і т. д.) і проводити на занятті за відповідною темою.

Одним із порівняно нових методів інтерактивного навчання є *тренінг*. Відносна новизна цього методу навчання пояснюється, по-перше, тим, що про нього в нас довго не знали, незважаючи на його поширеність на Заході як методу психокорекційної роботи за допомогою організації спілкування в спеціально створюваних малих групах – групах тренінгу. По-друге, він не вважався методом масового навчання студентів психології. Проте у викладанні соціальної психології в деяких навчальних закладах тренінг («соціально-психологіч-

ний тренінг») стали застосовувати як метод практичного заняття в навчальних групах для моделювання ситуацій міжособистісної взаємодії в процесі діяльності. Різні ситуації, що виникають у групах тренінгу, будучи навчальними і в цьому сенсі умовними, ігровими, виступають як цілком реальні ситуації, у яких треба діяти з усією відповідальністю за результат дії. Почуття відповідальності за результат дії тут особливе: не тільки перед самим собою, як це характерно в індивідуальному навчанні і навіть у груповому при вільній дискусії, а й перед партнерами по групі, тому що успішність дії кожного – це запорука успіху діяльності всієї групи.

У цьому аспекті тренінг нагадує метод ділової гри, де теж сильна відповідальна залежність учасників гри один від одного. Але відмінність цих методів навчання досить явне: один із них слугує навчанню практичного застосування теорії (за принципом «справа на основі теорії»), а інший – практичного навчання самої теорії («теорія з живої практики»). Не випадково, що метод групового тренінгу знаходить застосування не де-небудь, а саме у викладанні соціальної психології, теоретичний зміст якої повністю присвячений закономірностям внутрішньогрупових і міжгрупових відносин. Зрозуміти й засвоїти їх найкраще вдається на практичних заняттях у формі групового тренінгу, де моделюються теоретичні положення науки, що вивчаються іншими методами (лекції, читання наукової літератури).

Висновки. За допомогою інтерактивних методів навчальна діяльність студентів перетворюється на модель соціального, творчого та продуктивного спілкування особистостей. У її межах відбувається передача професійних знань та формуються відповідні навички. При цьому студент не перебуває в ролі пасивного спостерігача, а сам проявляє активність та ініціативу в розв'язанні тих проблем, які запропоновані викладачам. Отримані таким способом професійні знання гарантовано матимуть високу валідність та надійність.

Література

1. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии : учеб.-метод. пособие для преподавателей и аспирантов вузов / Б. Ц. Бадмаев. – М. : Гуманитар. изд. центр Владос, 1999. – 304 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь : собр. соч. : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 5–361.

3. Карандашев В. Н. Методика преподавания психологии : учеб. пособие / В. Н. Карандашев. – СПб. : Питер, 2005. – 250 с:
4. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии : учеб. пособие / В. Я. Ляудис. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во УРАО, 2000. – 128 с.
5. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов на Дону : Феникс, 2003. – 544 с.